

ZİYARET

akrabalarını da yılda bir defa ziyaret edebilir. Aynı şekilde koca, eşinin anne ve babasının kızlarını haftada bir defa, eşinin diğer akrabalarının da yılda bir defa onu kendi evinde ziyarette bulunmalarına engel olamaz. Kadının başka bir evlilikten doğan küçük çocukları varsa onların annelerini günde bir defa, büyük çocuklarının da haftada bir defa ziyaret etme hakkı vardır.

Umumi Ziyaretleşme. Âlim ve sâlihlerin ilimlerinden ve yaşama tarzlarından faydalanmak amacıyla ziyaret edilmesi, arkadaş, dost ve komşuların birbirini ziyaret etmesi uygun görülmüştür. Bu ziyaretlerde de bazı kurallara uyulmalıdır. Ziyaret edilecek kişinin uygun bir zamanının kollanması, yanına girmeden önce izin istenmesi, izin verilmediği takdirde, "İzin verilmedikçe -evlere- girmeyin. Size, 'Geri dönün' denilirse dönün!" âyetine göre (en-Nûr 24/28) geri dönülmesi, ziyaret edilen kimsenin ibadetinin ve çalışmasının engellenmemesi ve bu amaçla ziyaretin uzun tutulmaması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, "Din kardeşini güler yüzle karşılamak gibi bir iyiliği bile sakın küçük görmel!" hadisine göre (Müslim, "Birr", 144) ziyaret eden de edilen de birbirine karşı güler yüzle davranmalıdır. Ziyaret eden kişi âlim, faziletli, yaşça büyük, toplumun saygı duyduğu şahsiyetlerden veya aile büyüklerinden biri ise ev sahibi ona hürmet gösterip ayağa kalkmalıdır. Uzaktan gelen ve uzun süreden beri görüşülemeyen biriyle kucaklaşmakta sakınca yoktur; yakından gelenlerle yalnız tokalaşmakla yetinmelidir (bk. TOKALAŞMA). Resûl-i Ekrem "iyâdet" denilen hasta ziyaretini de önemsemiş, bunun müslümanın müslüman üzerindeki beş hakkından biri olduğunu söylemiş (Buhârî, "Cenâ'iz", 2; Müslim, "Selâm", 4), hatta kendisi müslüman olmayan hastaları da ziyaret etmiştir (Buhârî, "Cenâ'iz", 80, "Merdâ", 11).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-⁵Arab, "zvr" md.; *Müsned*, II, 292, 408, 462, 484; III, 14, 38, 63, 82, 442-443; IV, 5; VI, 62, 399; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsa't* (nşr. Tânk b. Avazullah – Abdülmuhsin el-Hüseynî), Kahire 1415/1995, I, 94; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1424/2004, III, 334; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid), Bombay 1423/2003, VI, 47, 51; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, I, 237-241, 250-267; II, 139-148; Şemseddin İbn Abdülhâdî, *eş-Şârimü'l-münkî fi'r-red 'ale's-Sübki*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 7-8; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd* (Azimâbâdî, 'Avnü'l-ma'bud içinde), IX, 57-59; a.mlf., *Zâdü'l-me'âd*, Kahire 1390/1970, I, 169, 179; İbn Hacer el-As-

kalânî, *Fethü'l-bârî*, Bulak 1300, III, 52-54; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kâri*, İstanbul 1308, III, 683-684; *Tecrid Tercemesi*, IV, 165-173; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, IV, 286-287, 415-423; Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, Kahire 1380/1961, IV, 119; V, 103; I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle 1889, II, 34 vd.; Elmalılı, *Hak Dinî*, VIII, 6044-6054; Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-sünne*, Beyrut 1391/1971, I, 672-673; M. Rewâs Kal'acı, *el-Meusu'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyese*, Beyrut 1421/2000, II, 1049-1053; Talât Koçyigit, "Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidî", *AÜİFD*, XV (1967), s. 43-53; *Mv.F*, XXIV, 80-90; Seyyid Mehdi Hâirî, "Ziyâret", *DMT*, VIII, 564-566.

M. YAŞAR KANDEMİR

ZİYÂRİLER

(الزياريون)

**Hazar denizinin güneydoğusunda
Cürcân ve Taberistan'da
hüküm süren
Deylemlî bir hânedan
(928-1090).**

Hânedan, adını kurucusu Merdâvic'in babası Ziyâr b. Verdânşah'tan almıştır. Bazı kaynaklarda hânedan Sâsânî Hükümdarı Enûşirvan I. Hüsrev'in babası Kubâd'a nisbet edilir (Bîrûnî, s. 39). Ancak diğer İranî hânedanlar gibi Ziyâriler de Sâsânî Hükümdarı Hüsrev zamanında Gîlân kralı olan Argûş Ferhâdân'ın soyundan geldiklerini iddia ederler (Madelung, IV, 212). Ziyâriler'in ilk hükümdarı Merdâvic, Sâmâniler'in Gîlânlı ünlü kumandanı Esfâr b. Şireveyh'in hizmetine girdi ve ordu komutanlığında önemli başarılar kazandı. Esfâr ile Merdâvic, Taberistan'ın büyük bir kısmını ele geçirdikten sonra Zencan, Rey ve Kazvin gibi Cibâl vilâyetlerini de zaptettiler. Halkın kendilerine zulmeden Esfâr'a karşı tepki göstermesinden yararlanan Merdâvic bağımsızlığını ilân ederek merkezi Cürcân (Gürgân) olan Ziyâriler hânedanını kurdu (316/928). Hânedanın 319 veya 320 (932) yılında kurulduğuna dair görüşler de vardır. Merdâvic başarılı bir kumandan ve fırsatları iyi değerlendiren bir liderdi. Sâmânî Emîri Nasr tarafından 323'te (935) Cürcân'a hâkimiyeti tanındı ve Cürcân valiliğine getirildi. Burada kardeşi Veşmgîr ile iş birliği yapan Merdâvic, aynı yıl hizmetinde bulunan bir grup Türk askeri tarafından İsfahan'da öldürülünce bölgede Ziyâriler, Büveyhîler ve Sâmâniler arasında hâkimiyet mücadelesi başladı. Merdâvic'in yerine kardeşi Veşmgîr (Vüşmgîr) geçti. Bunun üzerine Sâmâniler'den Nasr b. Ahmed, daha önce kendi hânedanına ait olan toprakları geri almak amacıyla bir ordu sevkettiyse de Veşmgîr, Sâmânî ordusunu

Taberistan'dan uzaklaştırıp Cürcân'ı zaptetti (323/935). Bu sırada Büveyhîler de İsfahan'ı ele geçirdiler. Veşmgîr, Büveyhîler'e karşı koyabilmek için Sâmâniler'e tâbi oldu ve onlardan yardım istemek zorunda kaldı. İsfahan'ı Büveyhîler'den geri alan Veşmgîr, Deylemlî liderlerden Mâkân b. Kâkî ile iş birliği yaptı. Nasr b. Ahmed, Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc komutasındaki bir orduyu Cürcân'a gönderince Mâkân Veşmgîr'den yardım istedi. İki taraf arasındaki mücadeleden faydalanan Büveyhîler tekrar İsfahan'da hâkimiyet kurdu. Ebû Ali de Rey üzerine yürüyüp Veşmgîr ve Mâkân'ın müttefik kuvvetlerini bozguna uğrattı. Mâkân bu savaşta hayatını kaybetti (21 Rebülevvel 329 / 24 Aralık 940).

Veşmgîr, Mâkân'ın kuzeni Hasan b. Fîrûzân ile uğraşmak zorunda kaldığı için tekrar Sâmâniler'e tâbi oldu. Nasr b. Ahmed saltanatının sonlarına doğru Cibâl, Taberistan ve Cürcân'ı zaptetti. Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc'ın Hasan b. Fîrûzân ile mücadelesinden yararlanan Veşmgîr, Rey şehrini ele geçirdiyse de buradaki hâkimiyeti kısa sürdü ve Büveyhî Emîri Rük-nüddeve tarafından şehirden uzaklaştırıldı (331/943). Veşmgîr'in Ebû Ali'yi Büveyhîler'le iş birliği yapmakla suçlaması Ebû Ali'nin Sâmânî Emîri I. Nûh tarafından Horasan valiliğinden azledilmesine yol açtı. Veşmgîr ile Rük-nüddeve arasındaki mücadele daha sonra da sürdü. Sâmânî Emîri Mansûr b. Nûh, Büveyhîler'e karşı bir ordu gönderince Veşmgîr, Sâmânî ordusuyla Cürcân'da birleşti, ancak bir av sırasında hayatını kaybetti (357/967).

Veşmgîr'in ölümü üzerine Ziyârî ailesinin ileri gelenleri babası ile sefere katılan oğlu Kâbûs'a biat etmişlerdi. Bu sırada Taberistan'da bulunan Veşmgîr'in büyük oğlu Bihistûn (de Bîsütûn) Cürcân'a gelip kendisi adına biat aldı. Kâbûs ise Sâmâniler'in desteğiyle hükümdarlık iddiasına devam etti. Büveyhîler'den Adudüddeve'nin kızıyla evlenen Bihistûn, Büveyhîler'in yardımıyla Cürcân ve Simnân'ı zapt ederek Kâbûs'u itaate zorladı. Büveyhîler'in kontrolündeki Abbâsî Halifesi Mutî'lillâh, Bihistûn'un Taberistan, Cürcân, Sâlûs ve Ruyân vilâyetlerini hâkimiyeti altına almasını onayladı ve kendisine "Zahîrüddevle" lakabını verdi (360/971). Gîlân ve Deylem'de hüküm süren Ali evlâdî (Zeydîler) arasındaki taht mücadeleleri de karışan Bihistûn, Receb 367'de (Şubat 978) Esterâbâd'da öldü. Ardından Kâbûs isyan eden küçük yaştaki yeğenini Simnân Kalesi'nde ele geçirerek Ziyâriler'in dördün-

cü hükümdarı oldu. Abbâsî Halifesi Tâi'-Lillâh ona da "Şemsülmeâlî" lakabını verdi ve hil'at gönderdi. Büveyhî Emiri Aduddüdevle, Kâbûs'u Esterâbâd yakınlarında mağlûp ettikten sonra Taberistan ve Cürcân'ı ele geçirdi. Kâbûs ise Sâmânîler'e sığındı ve ancak Büveyhîler'den Fahrüddeve'nin ölümünün ardından ülkesine dönebildi (387/997). Fahrüddeve'nin oğlu Mecdüddeve'yi yendikten sonra Cürcân'a gidip tekrar Ziyârî tahtına oturdu (Şâban 388 / Ağustos 998). Kâbûs, Gazneliler'le iyi ilişkiler kurmakla beraber sadece Abbâsî halifesini metbû tanıdı. Bilge kişiliğiyle tanınan ve kendisi de şair olan Kâbûs âlim, edip ve şairleri himaye etmiş, Bîrûnî *el-Âşârü'l-bâkıye* adlı eserini ona ithaf etmiş, şairler onu övmüştür. Kâbûs'un Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd, Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd ve tarihçi Utbî'ye yazdığı mektuplar, Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'i ile Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ'* adlı eserinde yer almaktadır. Kâbûs zalimane davranışları yüzünden Ziyârî ordusu tarafından tahtından uzaklaştırıldı ve yerine "Felekülmeâlî" lakabıyla oğlu Menûçihir getirildi (402/1012). Kâbûs da âsi askerler tarafından öldürüldü.

Öte yandan Gazneli Sultan Mahmud, Kâbûs'un kendisine sığınmış olan diğer oğlu Dârâ'yı destekliyordu. Menûçihir, kardeşinin taht üzerindeki iddialarını önlemek ve Sultan Mahmud'un desteğini sağlamak için Gazneli Devleti'ne tâbi oldu. Ardından Sultan Mahmud'un kızıyla evlendi. Sultan Mahmud'un 404'te (1013-14) Hindistan'da Nârâdîn'e yaptığı sefere Menûçihir, Deylemlî askerlerden yardımcı birlik gönderdi. Sultan Mahmud, 419 (1028) yılında Büveyhîler'den Mecdüddeve'nin hâkimiyetindeki Rey şehrini zaptetmek amacıyla batıya yürüdüğü sırada, Gazneli ordusunun ülkesini ele geçirmesinden korkan Menûçihir sultana karşı düşmanca bir tavır takındı. Bunun üzerine Sultan Mahmud ülkesini hâkimiyeti altına aldı. Menûçihir, sultanın geri çekilmesiyle hânedanın başında kalabilmesini sağlamak için 500.000 dinar ödemek zorunda kaldı; kısa bir süre sonra da öldü (420/1029). Menûçihir de babası gibi şairleri himaye etmiş, "Menûçihirî" mahlasını ona nispetle almıştır.

Menûçihir'in ölümünün ardından "Şerefülmeâlî" lakabıyla oğlu Enûşîrvân tahta çıktı ve metbû tanıdığı Sultan Mahmud'a vergi ödedi. Gazneli Enûşîrvân üzerine geçen oğlu Sultan Mes'ûd. Enûşîrvân üzerinde etkili olan dayısı Ebû Kâlicâr'ı akrabalık yoluyla kendisine bağlamaya çalıştı

ve kızıyla evlendi. Bununla beraber yıllık verginin Nişâbûr'daki eyalet divanına ödemesine çok dikkat ediyordu. Ancak Ebû Kâlicâr vergiyi düzenli ödemeyince Mes'ûd, Hazar denizi sahillerine bir sefer yaptı. Gazneli ordusu bu sefer esnasında Cürcân ve Taberistan'ı ele geçirdi. Ebû Kâlicâr, Enûşîrvân ve diğer emirlerle beraber Gazneli ordusunun önünden süreklî kaçtı; sonunda Sultan Mes'ûd'dan af diledi (426/1035); Gazneli ordusunun çekilmesinin ardından Ebû Kâlicâr tekrar bölgede hâkimiyetini kabul ettirdi. Fakat kendisi vergi ödemeye ve Gazneli sarayına rehine göndermeye söz vererek itaatini sürdürdü. Öte yandan Selçuklular'ın önünden kaçan Gazneli valiler Ebû Sehl el-Hamdûnî ve Ebû'l-Fazl es-Sürî, Esterâbâd'a sığındı (429/1038). Sultan Mes'ûd, Cemâziyelâhîr 431'de (Mart 1040) hizmetlerinden dolayı Ebû Kâlicâr'a hil'at gönderdi. Nihayet Enûşîrvân, 433 (1041-42) yılında Ebû Kâlicâr'ı annesinin de yardımıyla esir alıp tahta geçmeyi başardı. Cürcân'ın bu karışık durumundan Selçuklular faydalandı. Tuğrul Bey, 433'te (1041-42) şehri ele geçirip eski Gazneli komutanlarından Merdâvic b. Bişûî'yi (Bisû) buraya nâib tayin etti. Merdâvic, Tuğrul Bey'e 50.000 dinar vergi ödeyecekti. Ardından Enûşîrvân üzerine yürüyerek onu 30.000 dinar vergi ödemeye mecbur etti. Sonunda Tuğrul Bey'in hâkimiyetini kabul edip anlaşmaya vardılar. Cürcân ve Taberistan'daki şehirlerde onun adına hutbe okuttular. Böylece Ziyârîler, Selçuklular'a tâbi olarak XI. yüzyılın son çeyreğine kadar varlıklarını devam ettirdiler. Enûşîrvân muhtemelen 435 (1043-44) veya 441 (1049) yılına kadar hüküm sürdü ve bu tarihte öldü. Yerine Keykâvus b. İskender b. Kâbûs geçti (1049-1087 [?]). Keykâvus b. İskender, *Ķâbûsnâme* adlı nasihatnâme türündeki eseriyle İran'da en çok tanınan Ziyârî hükümdarıdır. Onun ardından tahta geçen oğlu Gîlân Şah adı bilinen son Ziyârî emîridir. 483 (1090) yılı civarında Hasan Sabbâh'ın liderliğindeki Nizârî İsmâîlîler, Ziyârîler hânedanına son verdiler.

Diğer Deylemlî hânedanların aksine Ziyârîler Sünnî idi (Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, s. 166; *Encyclopedia of Asian History*, IV, 314). Ancak Ziyârîler'in sonradan Sâsânî Devleti'ni ihya etmek gibi bir düşünceye kapıldığını iddia eden araştırmacılar da vardır (Hasan Ahmed Mahmûd – Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, s. 488). Ziyârîler bölgenin kültür tarihinde önemli izler bırakmış bir hânedandır. Şair, kâtip ve hekim İbn Hindû, Bîrûnî, İbn Sînâ gibi ünlü simalar Ziyârî sarayında himaye gör-

müşlerdir. Muhammed b. Abdülazîz b. Hüseyin el-Kusaybî, *ed-Devletü'z-Ziyâriyye fî Taberistân ve Cürcân hilâle'l-Ķarneyn er-râbî'* ve *l-hâmîs el-hicriyyeyn* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1412, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Süûd el-İslâmiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbi, *Târîh-i Yemîni* (trc. Cerbâzekânî, nşr. Ca'fer-i Şiâr), Tahran 1345 hş., s. 48-68; Gerdîzî, *Zeynû'l-aĶbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1347 hş., tür.yer.; Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkıye 'ani'l-Ķurûnî'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. 39, ayrıca bk. İndeks; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Târîh* (nşr. Kâsım Ganî – Ali Ekber Feyyâz), Tahran 1324 hş., tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Browne, *LHP*, I-IV, bk. İndeks; Abbâs-ı Pervîz, *De-yâlîme ve Ķazneviyân*, Tahran 1336 hş., s. 11-50; İkbâl-i Aştîyânî, *Târîh-i Mufaşşal-i İrân* (nşr. M. Debîr-i Siyâkî), Tahran 1346 hş., s. 126-148; W. Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", *CHIr.*, IV, 175-176, 212-216, 373; Reşîd Abdullah el-Cümeylî, *Dirâsât fî târîhî'l-hilâfeti'l-'Abbâsiyye*, Rabat 1984, s. 173-188; Ni'met Ali Mürsî, *Devletü Âli Ziyârî fî Taberistân ve Cürcân ve mâ câverehümâ*, Kahire 1987; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Târîh-i Merdüm-i İrân*, Tahran 1367 hş., s. 382-414; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 15, 41; a.mlf., "Muh-tacoğulları", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 70-76, 85-86; a.mlf., "Ziyârîler", *İA*, XIII, 622-624; a.mlf., "Sîm-cürîler", *DİA*, XXXVII, 210-211; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 166-167; a.mlf., "On the Chronology of the Later Ziyârîds in Gurgân and Tabaristân", *Isl.*, XL (1964), s. 25-34; a.mlf., "Ziyârîds", *EP* (İng.), XI, 539-540; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni* (Sâmânîler Devleti 874-1005), İstanbul 2007, bk. İndeks; Hasan Kerîm el-Câf, *Meusû'atü târîhi İrân es-siyâsî*, Beyrut 1428/2008, II, 73-86; Hasan Ahmed Mahmûd – Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, *el-'Âlemü'l-İslâmî fî'l-'aşrî'l-'Abbâsî*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 486-488; E. L. Daniel, "Ziyarid Dynasty", *Encyclopedia of Asian History*, New York 1988, IV, 313-314; Abdülkerîm Özyayın, "Esfâr b. Şîre-veyh", *DİA*, XI, 373-374.

ERDOĞAN MERÇİL

ZİYÂÜLHAK

(ضياء الحق)

(1924-1988)

Pakistan

İslâm Cumhuriyeti devlet başkanı
(1977-1988).

Muhammed Ziyâülhak 12 Ağustos 1924'te Cullundar'da (Doğu Pencap) doğdu. İlk eğitimini Simla'da aldıktan sonra Delhi'deki St. Stephen College'dan mezun oldu. 1943'te Hindistan ordusuna katıldı. II. Dünya Savaşı'nda İngiliz Hindistan ordusunda Burma, Malaya ve Endonezya'da görev yaptı. Savaşın ardından muvazzaf olarak